

**STRUCTURA SOCIAL-POLITICĂ A COMUNITĂȚILOR SĂTEȘTI
NORD-DUNĂRENE DUPĂ „RETRAGEREA AURELIANĂ”,
ÎN VIZIUNEA LUI DIMITRIE CANTEMIR ȘI NICOLAE IORGA
ȘI ÎN LUMINA CERCETĂRIILOR RECENTE**

Ștefan Olteanu

Résumé: Bien que différents en ce qui concerne l'époque (l'un à la fin du XVIIe siècle et au commencement du siècle suivant, l'autre en plein époque moderne), les idées exprimées dans leur oeuvres concernant la structure socio-politique des communautés nord-danubiennes, comme des principes d'identité ethnique, sont d'une coïncidence de tout surprenante, même si pour Dimitrie Cantemir ses principes sont peu de chose élaborés; mais, leurs idées sont confirmées par les recherches recentes: des documents écrits et des sources archéologiques.

Mots-clés: *communauté villageoise, continuité, ethnicité, l'identité culturelle, l'identité ethnique.*

Precum se știe, orice comunitate sau grupare etnică, desprinsă din comunitatea-mată, își menține de-a lungul existenței **identitatea** sa etnică, principiu ce se exprimă prin valori materiale și spirituale **permanente**, create de membrii comunității respective. Acest principiu de recunoaștere a valorilor materiale și spirituale, identitatea etnică, se constituie într-un ansamblu de circumstanțe laice și religioase care determină, pe de o parte, caracterul etnic al comunității umane de-a lungul anumitor perioade istorice, iar pe de alta, apartenența acestora la marile centre de cultură și civilizație ale epocii, cu moștenirile sale tradiționale, cu disparități și discordanțe care se disting printr-un pluralism construit pe diferențe culturale specifice.

Evul mediu european, această epocă „rămasă în spirit uitată și misterioasă”, după afirmația unuia dintre marii medievaliști francezi, Georges Duby, coordonatorul celebrei opere **L'Histoire du Monde: Le Moyen Age**, apărută la Paris în anul 2004¹, oferă suficiente dovezi care pun în lumină acel pluralism cultural atașat prezervării identității culturii

¹ Georges Duby, **L'Histoire du Monde: Le Moyen Age**, Paris, 2004, p. VII.

materiale și spirituale, ca moșteniri tradiționale ale marilor civilizații, în care se integrează deplin și evul mediu românesc, prin creațiile sale păstrătoare ale acestor tradiții identitare.

Dimitrie Cantemir și Nicolae Iorga, două mari personalități ale istoriei noastre naționale au prezentat, în operele lor, o viziune comună asupra problemei fundamentale a poporului român, în mod special asupra structurii social-politice a comunităților satești nord-dunărene după retragerea aureliană, evidențiind, în câmpul cercetării lor, caracteristicile principale ale identității etnice a comunităților satești nord-dunărene, precum: **dăinuirea neîntreruptă a acestora și promovarea unității teritoriale nord-dunărene, construirea de structuri social-politice specifice, originea și latinitatea poporului român și a limbii sale, adoptarea noii religii (cea creștină), menținerea vechilor cutume și obiceiuri tradiționale.**

Înainte de a prezenta opțiunile științifice ale celor două personalități mai sus menționate în această privință, trebuie precizat că aceste valori materiale și spirituale de care am pomenit, au mai fost evocate anterior și de umaniști ai secolelor XV-XVI, precum și de cronicari români din secolele XVI-XVII. Toate aceste personalități de cultură, români și străini, au evidențiat în operele lor valori materiale și spirituale ale românilor, precum ideea unității lor etnice, originea și latinitatea limbii și poporului român etc. Așa, de pildă, istoricul bizantin Laonic Chalcocondil, arată în lucrarea sa: **Creșterea puterii turcești, căderea Împărăției bizantine și alte istorii despre felurite țări și popoare**², că românii se aseamănă cu italienii în privința limbii, obiceiurilor, armelor și modului de viață.

Interesantă, din acest punct de vedere, apare și intervenția mitropolitului Maximian al Serbiei în 1506 în ceea ce privește împăcarea dintre voievozii români Radu cel Mare și Bogdan cel Orb, pe motiv că: „sunteți creștini și de același neam <seminție>”³.

Dintre umaniștii secolelor XVI-XVII, se distinge Nicolae Olahus care arată că limba românilor a fost cândva romană, căci ei sunt o colonie, a romanilor⁴.

² Laonicos Chalcocondylas, *Expuneri istorice*, în *Scriptores Byzantini*, II, București 1958, p. 63.

³ Ion Bogdan, *Cronici inedite atingătoare de Istoria Românilor*, București, 1895, p.6, în *Gândirea social-politică despre Unire(1859)*, București, 1966, p. 9.

⁴ Nicolai Olahi, *Metropolitae Strigoniensis, Hungaria et Atila sire de originibus gentis regni Hungariae si tu, habitu, opportunitatibus et rebus dello paequae ab*

Anton Verancici și papalitatea atrăgeau și ei atenția către mijlocul secolului XVI asupra rolului jucat de cele trei țări române ca vechi țări creștine, în apărarea creștinătății europene, idee reluată de Mihai Viteazul care considera: „Ardealul și Țara Românească <drept> bastele ce se cheamă străjile și apărătoarea a toată Creștinătatea”⁵, iar într-un **Diario** italian se menționa o proclamație a aceluiași Mihai Viteazul către oșteni în care se specifica lupta oștenilor români „pentru gloria națiunii lor, din acei romani din care descind”⁶, idee reprodusă mai înainte de Despot Vodă care, adresându-se, de asemenea, oștenilor moldoveni, îi socotește: „descendenți ai valoroșilor romani care au făcut să tremure lumea”.

Veacul al XVII-lea avea să potențeze aceste idei prin cronicari limba română, precum Grigore Ureche, Miron Costin și stolnicul Constantin Cantacuzino, într-un veac în care se realiza „biruința scrisului în limba română”⁷.

A rămas celebră sintagma cronicarului moldovean Grigore Ureche „românii cât se află locuitori la Țara Ungurească și la Ardeal și la Maramureș, de la un loc sunt cu moldovenii și **toți de la Râm se trag**”⁸, sintagmă care concentrează întregul proces al valorilor identitare, materiale și spirituale ale românilor.

Miron Costin, la rândul său, a amplificat dovezile referitoare la valorile identității etnice a românilor, susținând că „numele cel mai adevarat, autentic, de la primul descălecat prin Traian este rumân sau romanus, care nume acest popor l-a păstrat întotdeauna între dânșii, același nume este dat, îndeobște și muntenilor și moldovenilor și celor ce locuiesc în Țara Transilvaniei”⁹. „Biruit-au gândul – continuă același cronicar - să mă apuc de această trudă, să scot lumii la vedere felul neamului, din ce izvor și semintie sunt locuitorii țării noastre, Moldovei și Țării Muntenesti și românii din țările ungurești, cum s-au pomenit mai sus, că tot un neam și odată descălecați sânt... Locul dară, acesta unde

Atila gestis, Viniobonde, MDCCLXIII, (1763), p.59, 60, 62; vezi în **Gândirea social-politică despre Unire (1859)**.

⁵ **Documente și însemnări românești din sec. XVII**, București, 1979, p. 133.

⁶ Hurmuzaki, III, 2, p. 529-530.

⁷ P.P. Panaitescu, **Începuturile și biruința scrisului în limba română**, București, 1965.

⁸ Grigore Ureche, **Letopisețul Țării Moldovei**, ed. II, P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 65, 66, 67, 134; **Gândirea social-politică a Unirii...**, p. 11-12.

⁹ Miron Costin, **Opere**, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 207, 212, 299, 241, 254; vezi și **Gândirea social-politică a Unirii...**, p. 15

este Moldova și Țara Muntenească este drept Dachia, cum și tot Ardealul cu Maramorașul și Țara Oltului”¹⁰.

Aceleași aprecieri avea să facă la finele secolului XVII și la începutul celui următor și cronicarul muntean Constantin Cantacuzino stolnicul: „Însă românii înțeleg nu numai aceștia de aici, ci și den Ardeal, carii încă și mai neaoș sânt și moldovenii și tot câți și într-altă parte se află și au această limbă... tot unii sânt. Ce dară pe aceștia, cum zic, tot romani îi ținem, că tot aceștia dintr-o fântână au izvorât și cură”¹¹.

*

* *

Sfârșitul secolului al XVII-lea și mai cu seama, primele două decade ale secolului următor, aveau să marcheze, sub raportul promovării identității poporului român, o etapă superioară în privința documentării valorilor materiale și spirituale ale poporului nostru prin persoana lui Dimitrie Cantemir, voievod al Moldovei, dar și personalitate marcantă a culturii europene, primul român membru al Academiei de Științe din Berlin¹², care, prin modul documentar de susținere a opiniei referitoare la identitatea etnică românească depășește etapa cronicărească, doar de simpla afirmare a valorilor principiului identitar, afirmându-se ca începător al istoriografiei științifice românești și integrându-se în noul curent de idei iluministe ce pătrundea prin gândirea unor oameni de cultură din spațiul românesc, precum Dimitrie Cantemir.

Lucrările lui fundamentale, ca **Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor**, elaborat către 1715-1716 în limba latină, în timpul exilului la Sanct Petersburg în Rusia, tradus apoi, în 1717 în românește, dar și **Descriptio Moldaviae**, redactată în limba latină în anii 1714-1715 demonstrează, cât se poate de limpede, bogata documentare rezultată din consultarea unei însemnate bibliografii române și străine referitoare la problemele originii poporului căruia-i aparținea, a dăinuirilor comunităților umane de pe teritoriul nord-dunărean, a structurilor lor social-politice în perioada migrației popoarelor, a unității teritoriale a acestora în această întreagă perioadă etc.

Scurtele sinteze pe care Cantemir le face la fiecare început de

¹⁰ Miron Costin, **Opere**, p. 16.

¹¹ Constantin Cantacuzino, **Istoria Țării Românești**, ed. V. Cartoian și D. Simionescu, Craiova, f. an, p. 70; vezi și **Gândirea social-politică a Unirii...**, București, 1966, p. 18.

¹² **Istoria Românilor**, vol. V, București, 2003, p. 332.

Carte sau de **Capitole** din Hronic conțin ideile fundamentale ale valorilor identitare, pe care istoriografia românească recentă le confirmă pe deplin, cum o să vedem în cele ce urmează.

Chiar din titlul **Hronicului** Cantemir afirmă cu toată certitudinea: **Hronicon a toată Țara Românească (care apoi s-au împărțit în Moldova, Muntenescă și Ardealul), din descălecatul ei de la Traian împăratul Râmului**¹³; sau: „...izvorul și începătura numelui Dachii (pe care acum Țările Moldovei, Țara Muntenescă și Ardealul stau), de unde au izvorât și au purces”¹⁴; sau „...românii din Dachia, carii astăzi sunt moldovenii, muntenii și ardelenii sunt din neamul lor hiriși romani de la Italia, de Traian împărat pre aceste locuri aduși”¹⁵; sau „...Arată-să pre scurt precum neamul moldovenilor, muntenilor și ardelenilor (care cu toții au un nume deobște, români se cheamă”¹⁶.

Așa cum aminteam mai înainte, Dimitrie Cantemir se distanțează de cronicari în problema latinității limbii romane, prin faptul nu numai că afirmă acest caracter latin, ci caută să argumenteze cu dovezi incontestabile din domeniul sintaxei și morfologiei limbii române, a regulilor care guvernează aceasta latură a gramaticii, stabilind legăturile intrinseci cu limba latină, lucru pe care-l face pentru prima oară în istoriografia noastră Dimitrie Cantemir¹⁷.

Înțelegând raportul intim dintre dăinuirea permanentă a comunităților umane pe același teritoriu și gradul de organizare social-politică al acestora, Cantemir abordează în opera sa, pentru prima oară, problema structurii social-politice a acestor comunități, pe baza realităților, în această privință, existente în vremea sa pe teritoriul Moldovei, realități care traversaseră veacuri, specifice unor vremuri cu multe secole în urmă. După ce autorul citat afirmă: „Traiul necurmat al romanilor în Dacia de la Traian până la Isac Anghelos”¹⁸, și după ce constată că: „Țările noastre pe care Românii și astăzi le țin, niciodată de dânșii nu au fost parășite și pustiite, ci totdeauna au avut stăpâniri

¹³ Dimitrie Cantemir, **Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor**, București, 1801, ed. G. Tocilescu, p. 131; cf. **Gândirea social-politică despre Unire (1859)**, București, 1966, p. 18.

¹⁴ Dimitrie Cantemir, **op.cit.**, p. 25, cf. **Gândirea...**, p. 19.

¹⁵ **Ibidem**, p. 57; **Gândirea...**, p. 19.

¹⁶ **Ibidem**, p. 104, 109; **Gândirea...**, p. 19.

¹⁷ Dimitrie Cantemir, **Descrierea Moldovei**, București, 1976, p. 230 și urm.

¹⁸ **Ibidem**.

întemeiate”¹⁹, Cantemir argumentează aceste idei prin existența acelor organisme social-politice, ca formă de organizare a comunităților respective, pe care le socotește adevărate „Republici” în cadrul statului moldovean din vremea sa. El constată existența a trei mari forme de organizare social-politică a locuitorilor: cea a Câmpulungului din ținutul Sucevii, cea a Vrancei de la curbură Carpaților și cea a Tigheciului din județul Fălciu. Caracterul arhaic de organizare a acestora este evidențiat de Cantemir prin câteva trăsături caracteristice formei arhaice de organizare social-politică a comunităților sătești. Locuitorii acestor „Republici”, arată autorul: „nu țin de boierime, nu sunt supuși niciunui boier, și fac la un loc un fel de republică”... „și se țin de legile lor și nu primesc nici poruncile și nici judecători de la Domnie”²⁰.

Întrebarea care se pune este aceea de a se putea defini tipul de structură social-politică a organismului pe care Dimitrie Cantemir îl denumesc „republică”, în cazul concret al celor trei zone moldovenești: a Câmpulungului sucevean, a Vrancei și a Tigheciului din ținutul Fălciu, „aflat la hotarul cu tătarii din Buceag”²¹. Potrivit aprecierii cantemiriste, caracteristicile de tip structural ale acestor „republici”, se deosebesc de cele ale „țăranilor vecini moldoveni”²², adică: „nu țin de boierime, dar nu sunt supuși niciunui boier și fac la un loc un fel de republică”²³. Pe de altă parte, același autor diferențiază cele trei zone în funcție de relieful în care acestea se situează, relief care a influențat tipul de structură social-politică existent pe vremea lui Dimitrie Cantemir. Așa, de pildă, ținutul Câmpulungului și al Vrancei se situează într-o zonă muntoasă „împresurați de piscurile unor munți foarte înalți”²⁴, în cazul Câmpulungului; iar în cazul Vrancei, acest ținut este „înconjurat din toate părțile de munții cei mai sălbatici”²⁵.

Cât privește Tigheciul, acesta se află în codru, într-o zonă periculoasă, locuitorii de aici având sarcini militare ca pavăză contra tătarilor. Așadar, în cazul acestor trei structuri teritoriale existau diferențe în ceea ce privește atât al reliefului, cât și al rosturilor lor de apărare a

¹⁹ *Ibidem*, p. 187-188.

²⁰ *Ibidem*, p. 188.

²¹ *Ibidem*, p. 186.

²² *Ibidem*, p. 186-187.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, p. 187.

²⁵ *Ibidem*.

țării. Dacă comunitățile în primele două „republici”, în număr de 15 sate în cazul Câmpulungului și 12 sate în cazul Vrancei, cu un total de 200 de case (cca. 750-800 locuitori într-un sat), locuitorii Tigheciului sunt toți călărași sau călăreți care alcătuiau o oaste de 8000 de oameni în trecut, iar acum la începutul secolului XVIII abia ajung la 2000²⁶.

Același autor ne informează și asupra ocupațiilor locuitorilor acestor ținuturi în funcție de tipul reliefului.

În cazul Tigheciului, lucrurile sunt simple, locuitorii având, cum am spus deja, sarcini militare contra tătarilor din Buceag. Ceilalți, din celelalte două ținuturi, datorită reliefului muntos, toată munca lor este păstoritul; ei „nu se pricep la mestesugul lucrării pământului cu sapa, fiindcă în munții lor nu au de fel țărini”²⁷.

Din aceasta cauză și dările lor către domnie se deosebesc de cei care își lucrează pământul, plătind o dajdie în fiecare an, „însă nu atât cât le cere domnia, ci numai cât fâgăduiesc ei domniilor”²⁸. În acest context, Cantemir ține să sublinieze că, din acest punct de vedere, starea acestor locuitori era „odinioară” o deplină „slobozenie”²⁹. „...altminteri ei se țin de legile lor și nu primesc nici poruncile și nici judecări de la domnie”³⁰.

Ținând cont de particularitățile pe care le prezintă aceste structuri „republicane” și comparându-le cu instituțiile similare pe care documentele scrise ni le furnizează pentru vremurile anterioare, cum o să vedem în continuare, considerăm că suntem în fața unor structuri social-politice cunoscute în literatura de specialitate recentă ca structuri de tipul obștilor teritoriale și a uniunilor de obști, a romaniilor populare, democrațiilor țăranești, a asociațiilor defensive din epoca anterioară, cum le numește Nicolae Iorga, singurele în măsură să asigure permanența valorilor etnice ale comunităților sătești nord-dunărene în perioada marilor migrații din secolul IV d.Hr.

Totodată, nu putem să nu observăm că în această vreme a secolelor XVII (ultima treime) și la începutul secolului următor s-au produs mari transformări în societatea medievală românească, afectând și instituțiile acestor structuri social-politice de tipul obștilor și uniunilor de obști aflate acum într-o perioadă de disoluție din ce în ce mai pronunțată,

²⁶ *Ibidem*, p. 188

²⁷ *Ibidem*, p. 188.

²⁸ *Ibidem*, p. 187.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*, p. 187-188.

moment surprins de Cantemir în a sa **Descriptio Moldaviae**. Raporturile obștilor cu domnia și cu instituțiilor judiciare au fost din plin afectate, domnia preluând controlul, aproape total, asupra vechilor înjghebări democratice ale comunităților obșteti, instituind dregători în principalele sectoare ale activității obștilor și uniunilor de obști pe care le-a subordonat până la desființare în interesul statului feudal³¹, încheindu-se, astfel, lunga perioadă de funcționare a acestor democrații țărănești medievale din istoria noastră, deloc asemănătoare cu instituții similare din istoria medievală europeană, cel puțin sub raportul dimensiunii lor temporale de existență. Instituțiile asemănătoare din societatea de pe teritoriul Franței din perioada căderii Imperiului Roman și fuziunea dintre galo-romani și francii lui Clovis, au avut drept urmare dispariția, după două secole de viațuire (sec.V-VI), a vechilor instituții obștești înghițite de marile latifundii³².

*

* *

Venirea pe lume a marelui istoric, Nicolae Iorga, în primii ani ai ultimei treimi a secolului al XIX-lea (1871) găsea lumea istoricilor români, ai acelei vremi, într-o stare de profundă iritare, indignare și chiar revoltă, stare provocată de editarea la Leipzig a lucrării lui Robert Roesler **Rumänische Studien. Untersuchungen zur älteren Geschichte Rumäniens**, lucrare în care autorul susținea teza neștiințifică potrivit căreia poporul român s-ar fi format, exclusiv, la sudul Dunării, de unde ar fi emigrat în secolele IX-X la nordul fluviului pe actualul teritoriu (teorie așa numită „imigraționistă”).

Reacția istoricilor români față de această opinie s-a produs imediat printr-o serie de articole, comentarii și lucrări prin care se lua atitudine față de opinia exprimată de istoricul german, aducând unele argumente, mai mult sau mai puțin documentate în aceea perioadă, împotriva „teoriei” lui Roesler³³.

³¹ P.P. Panaitescu, **Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova (secolele XIV-XVII)**, București, 1964; **Istoria Românilor**, vol. V, București, 2001 (Cap. respective).

³² Jacques-Henri Michel, **La trace du droit romain dans les octes prives du Haut Moyen Age**, în *Reme de L'université de Bruxelles*..., 1977 nr. 1, p. 104; și urm.; „autonomia aceasta (a comunităților obștești) se întâlnește la noi, în Balcani, în Veneția și în Roma, în Sardinia și în Italia bizantină, ca și, am văzut-o în Galia chiar; oameni buni și bătrâni conduc satul” (N. Iorga, **Prelegeri la Văleni de Munte**, volum îngrijit de Petre Țurlea), București, 2008, p. 169.

³³ A.D. Xenopol, **Teoria lui Roesler**, Iași, 1884; idem, **Une enigme historique. Les**

Era evident că implicarea în această problemă a tânărului Iorga nu era posibilă la acea vreme, mai cu seamă din lipsa unor documente istorice care să poată clarifica procesul complex al formării poporului român. Conștient de lipsa aproape totală a izvoarelor referitoare la problema menționată, „greutatea enormă pe care o întâmpină istoricul acelor timpuri, mai ales în perioada când izvoarele de arhivă sunt rare”³⁴, după cum singur recunoștea încă din 1894, N.Iorga și-a orientat preocupările științifice, în această privință, ca metodologie a cercetării, în două direcții fundamentale de investigare: depistarea și editarea izvoarelor scrise, referitoare la întreaga perioadă istorică a comunităților satești de la nordul Dunării din tot cursul evului mediu, pe de o parte. Pe de altă parte, constatând lipsa aproape totală a știrilor scrise pentru teritoriul românesc din perioada de după retragerea aureliană la sudul Dunării, referitoare la evoluția societății din această zonă geografică, Nicolae Iorga socotea absolut necesară metoda comparativă cu evoluția istorică a celorlalte popoare care ne înconjoară și chiar a celor din Europa occidentală.

În ceea ce privește metoda comparativă a situației de la noi cu celelalte popoare, N. Iorga arăta încă din 1915 că: „prin studierea istoriilor celorlalte popoare, eu am căutat să adaug noi cunoștințe la istoria poporului român. Am încercat să concentrez asupra istoriei românilor toate razele din afară spre a o îneca pe ea în lumina reflectată asupra-i și astfel a o cunoaște în toată măreția ei”³⁵. Iar mai târziu, în 1934, același autor menționa: „Istoria națională fără orizont universal nu poate fi decât ininteligibilă, falsă și cu lipsuri importante”³⁶.

Combinând cele două metode de cercetare științifică, cea a

Roumains au Moyen Age, Paris 1885; D. Onciul, **Teoria lui Roesler, Studii asupra stăruinței românilor în Dacia Traiană**, 1885, în *Convorbiri Literare*, XIX, 1885 etc.

³⁴ N. Iorga, **Despre concepția actuală a istoriei și geneza ei** (lecție de deschidere ținută la Universitatea din București, 1 noiembrie 1894), în **Generalități cu privire la studiile istorice**, ed. IV, București 1999, p. 61; vezi și Șt. Olteanu, **Obștea satească medievală ca structură social-politică la nordul Dunării în primul mileniu, creștin, în viziunea lui Nicolae Iorga**, în **Nicolae Iorga, 1871-1940, Studii și Documente**, vol. X, București, p. 343 și urm.

³⁵ „O enormă cantitate din aceste documente, sublinia N. Iorga, a trecut prin mâinile mele în timp de peste 30 de ani de cercetări” (Cuvântare la deschiderea primului Congres internațional de studii bizantine în **Generalități...**), p. 149.

³⁶ N. Iorga, **Cum se scrie istoria românilor** (fragmente dintr-o lecție de deschidere), București, 1915, în **Generalități...**, p. 140.

izvoarelor scrise în comparație cu istoria universală, N. Iorga a reușit, în cursul vieții sale, să extindă cercetarea istorică românească și asupra unor structuri social-politice specifice identității lor etnice, existente la comunitățile satești de pe teritoriul nord-dunărean din perioada primului mileniu creștin, perioadă în care, așa cum s-a demonstrat în cele mai recente cercetări, s-a desfășurat procesul de formare a noului popor care va apare la finele mileniului menționat cu numele de poporul român.

Structura social-politică fundamentală care a stat la baza procesului de devenire românească, obștea teritorială medievală, a fost socotită, în opera marelui nostru istoric, drept punctul de pornire al procesului de identitate românească, de organizare social-politică specifice identității lor etnice, la nivelul cnezatelor, voievodatelor și țărilor și, de aici, printr-un proces de coagulare a acestora, la constituirea statelor românești medievale la mijlocul secolelor al XIV-lea.

Studiul evoluției în timp a instituțiilor și structurilor social-politice menționate în izvoare, cât și pe bază comparativă cu instituțiile similare din istoria altor popoare, ne arată o evoluție spectaculară a gândirii istorice a lui N. Iorga de la prima sa lecție de deschidere la Universitatea din București, până la dispariția sa din viață, o imensă informație supusă unei judecăți lucide, pentru a regăsi adevărul existenței trecute³⁷, „o nouă **viziune privind istoria românilor** (S.Șt.O.) întemeiată pe unele permanențe ale dezvoltării istorice”³⁸.

Așa, de pildă, N. Iorga constată existența obștii satești la români în evul mediu exprimată în documente publicate de el în vol. VI-VII din **Studii și documente**, prin instituțiile sale menționate, precum adunarea satului, sfatul bătrânilor (oameni buni și bătrâni) al obștii, considerând că această structură social-politică a obștii țărănești „a fost constituită în obștea liberă și aceasta este străvechea formă de organizare a lui”, (a poporului nostru)³⁹.

³⁷ N. Iorga, **Istorie universală și istorie națională** (lecție de deschidere la Universitatea București, 2 noiembrie 1934) în **Generalități...**, p. 234.

³⁸ N. Iorga, **Cum se scrie istoria românilor** (fragmente dintr-o lecție de deschidere), București, 1915, în **Generalități...**, p. 9.

³⁹ Dreptul de control asupra pământului, Responsabilitatea colectivă pentru deciziile luate, Responsabilitatea juridică, Dreptul la judecată al obștii, Conducerea obștii (oameni buni și bătrâni), Adunarea satului, Jurământul de credință etc. Vezi și **Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)**, București, 1957, p. 91 și urm.; P.P. Panaitescu, **Obștea țărănească în Moldova și Țara Românească (sec.**

Evidența acestor considerații istorice ale lui N. Iorga în legătură cu existența obștii sătești medievale pe teritoriul românesc a căpătat, începând, aproximativ, de la mijlocul celei de-a doua decade a secolului al XX-lea (circa 1915), o conotație deosebită, constând în extinderea prezenței acestei structuri social-politice de tipul obștii teritoriale și la comunitățile rurale de la nordul Dunării din perioada primului mileniu creștin, folosind ca metodă de cercetare comparația istorică. Înzestrat cu o memorie fenomenală, N. Iorga a acumulat, prin cunoașterea istoriei medii universale, evoluția istoriei popoarelor din perioada secolelor IV-VIII, a formelor de organizare social-politică a acestora, cunoștințe care i-au permis să compare acest tip de structură social-politică cu cea din teritoriile românești vorbind în acest sens de secolul V și următoarele în spațiul european, N. Iorga afirmă următoarele: „Aici, printre cei care participă la această **organizare spontană pe care eu o numesc după acele cazuri în care se întâlnește numele ei, a Romanilor, sunt și țărani. Acești rurali cineva îi descoperă pretutindeni, în mici <formațiuni> de oameni**”⁴⁰.

Numeroase asemenea aprecieri le face istoricul nostru într-o serie de alte cuvântări, articole etc, prezentate mai cu seamă în celebrele sale conferințe la Universitatea Populară din Vălenii de Munte în ultimul deceniu al vieții sale.

Sunt unele dintre cele mai concise caracterizări făcute de N. Iorga acestor structuri social-politice obștești care înseamnă „**localism**”, „**solidaritate și democrație**” în interiorul unui mic grup de săteni, care trăiesc cot la cot când se apără laolaltă, având sentimentul de a fi părtași fiecare la ceea ce stăpânesc”⁴¹.

Dar cea mai corectă definiție a obștii sătești medievale existentă la comunitățile rurale de la nordul Dunării în perioada de după retragerea armatei și administrației romane la finele sec. III d.Hr. a formulat-o N. Iorga

XIV-XVII), București, 1962.

⁴⁰ N. Iorga, *Evolution de la question rurale en Roumanie jusqu'a la reforme agraire*, București, 1929, p. 2; V. Costăchel, P.P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec XIV-XVII)*, București, 1957, p. 84.

⁴¹ N. Iorga, *Ev Mediu și Antichitate* (martie 1930), în *Generalități...*, p.168; „Cei rămași în urmă după retragerea aureliană se constituie ca Romani «homines romani», (v. Roumanchi, romanici) din Retia elvețiană, din jurul Romei cu ai ei Ramagnoli... Autonomia acestora se întâlnește la noi în Balcani, în Veneția și în Roma, în Sardinia și în Italia Bizantină... oameni buni și bătrâni conduc satul; pe o vale statele supuse aceluiași jude)” (N. Iorga, *Prelegeri la Vălenii de Munte*, București, 2008, p. 169, volum îngrijit de Petre Țurlea).

cu prilejul prezentării viziunii sale asupra începuturilor evului mediu românesc, la Congresul de Istorie din Londra la 7 aprilie 1913.

Vorbind, în general, despre noua societate a evului mediu, istoricul citat afirma, cu privire la istoria medievală românească: **„Expunerea istoricului viitor va porni, deci, de la cele dintâi formațiuni locale, datorită asociațiilor defensive din timpul invaziilor, apoi părăsirii de către puterea regală a drepturilor de guvernământ, pe care Roma veche le-a păstrat totdeauna cu gelozie, drepturi de primă stăpânire asupra teritoriilor cucerite de către armata năvălitoare... Toate aceste vieți autonome rurale și urbane, sortite prin chiar faptul acesta, să se topească în formațiuni mai puternice și mai trainice, sunt elementele acelei realități teritoriale care va fi semnul deosebit al epocii ce se va deschide în curând”**.⁴²

Abordând problema începuturilor evului mediu românesc, N. Iorga, amintea, de la început ca și Dimitrie Cantemir, de altfel, persistența populației locale pe teritoriul nord-dunărean după retragerea aureliană. După dispariția statului „tertacular”, arăta Nicolae Iorga, a avut loc regrouparea spontană a forțelor vii ale societății, potrivit cu necesitățile lor imediate, în organisme politice structurate pe trupul vechilor structuri politico-administrative ale Imperiului⁴³. Așadar, pornind de la cercetarea structurii social-politice a obștii satești medievale menționată în documentele noastre din evul mediu „proiectată” (intuitiv) la o perioadă istorică mai veche (cea a primului mileniu creștin), într-o totală comparație cu structura socială corespunzătoare a comunităților europene ale aceleiași vremi, N. Iorga, ca și predecesorul său Dimitrie Cantemir, acordă obștii satești nord-dunărene, ca structură social-politică, și ca principiu al identității etnice, rolul fundamental în organizarea vieții rurale autonome de la nordul Dunării, ca o primă etapă în procesul ulterior de apariție a cnezatelor, voievodatelor și țărilor românești și, ulterior, de constituire la mijlocul secolului XIV a statelor medievale în Țara Românească și Moldova⁴⁴.

⁴² N. Iorga, **Generalități...**, p. 169-170.

⁴³ N. Iorga, **Bazele necesare unei noi istorii a Evului Mediu (comunicare la Congresul de Istorie din Londra, 7 aprilie, 1913)**, în N. Iorga, **Generalități...**, p. 131; vezi și Șt. Olteanu, **Problema începuturilor evului mediu în Istoria Românilor în viziunea lui Nicolae Iorga și în lumina cercetărilor recente**, în N. Iorga, 1871-1940, **Studii și documente**, vol. V, București, 2008, p. 475-488.

⁴⁴ N. Iorga, **Bazele necesare unei noi istorii...**, în N. Iorga, **Generalități...**, p. 131; vezi

*
* *

Dispariția istoricului român în 1940 a întrerupt, pentru decenii, eforturile cercetătorilor noștri de a continua descoperirea dovezilor corespunzătoare pentru demonstrarea celor afirmate de N. Iorga în legătură cu prezența structurii obștii satești medievale nord - danubiene în primul mileniu creștin.

Două evenimente deosebite petrecute începând, aproximativ, de la mijlocul secolului al XX-lea aveau să pună în lumină și să confirme optica autorului **Hronicului**, veritabila contribuție în legătură cu problema organizării social-politice a comunităților satești nord-dunărene după secolul al IV-lea (d.Hr.). Este vorba de inițiativa Academiei Române de a se realiza, prin institutele sale de specialitate, o centralizare a izvoarelor scrise, străine, bizantine mai cu seamă, referitoare la teritoriul nord-dunărean în primul mileniu d.Hr., operă care s-a înfăptuit sub titlul de **Fontes historiae Daco-Romanae**, vol. II fiind cel mai important în ceea ce privește epoca la care se referă⁴⁵.

În acest fel, au apărut documente scrise de o valoare științifică de netăgăduit în privința structurii social-politice a comunităților satești locale, a obștii satești și a uniunilor acestora („romanice”) la care ne vom referi mai jos.

Dacă ne referim la izvoarele scrise, privitoare la existența obștii satești nord-dunărene în sec. IV-X, izvoare nepuse suficient de bine în valoare sub raport științific, izvorul istoric scris fundamental, în această privință, îl constituie celebra scrisoare a unei comunități creștine de pe teritoriul de la Curbura Carpaților (actualul județ Buzău) adresată comunităților din Cappadocia cu prilejul trimiterii moaștelor martirului creștin Sava în anul 374 d.Hr., martirizat cu doi ani înainte de către goți, scrisoare cunoscută sub numele de **Pătimirea Sfântului Sava gotul**⁴⁶.

Istorici români și străini, într-un impresionant număr, și-au

și Șt. Olteanu, **Problema începuturilor evului mediu...**; N. Iorga, **Studii asupra evului mediu românesc**, București, 1984, p. 403.

⁴⁵ Referințe la Șt. Olteanu, în **Etapele procesului de formare a statelor feudale românești**, în *Revista de Istorie*, 30, 1977, Nr. 2, p. 315-320; Șt. Olteanu, **Problema începuturilor evului mediu...**, în N. Iorga, **1871-1940, Studii și documente**, vol. V, p. 475-488.

⁴⁶ **Fontes Historiae Daco-Romanae**, vol. II, București, 1970; sunt prezentate aici știrile străine care privesc teritoriul românesc de la anul 300 până la anul 1000.

exprimat punctul de vedere despre conținutul acestei scrisori, insistând, în cea mai mare parte, asupra fenomenului de receptare a religiei creștine pe teritoriul dintre Carpați și Dunăre.

Aproape în exclusivitate, acești istorici, români și străini, au ignorat total, cu unele excepții, textul documentului referitor la structura social-politică a comunității din care făcea parte primul creștin de pe teritoriul menționat, pomenit în izvor, considerând că izvorul se referă la societatea gotă.

Dintre istoricii români, V. Pârvan atrăgea atenția asupra predicării noii religii în limba latină de către Ulfila și discipolul său, Auxențiu, ca o dovadă a existenței populației romanizate⁴⁷.

Lui N. Iorga nu putea să-i scape un asemenea izvor, dar, inexplicabil, ca unul care până în 1937 editase numeroase documente medievale românești în care se precizau instituțiile și principiile de bază ale obștii satești medievale din țările române, observă în lucrarea sa **Histoire des Roumains et de la Romanité Orientale**, următoarele: „Când goții, adresându-se lui Valens, îi cer să fie botezați, dar de către oameni de limba lor, aceasta înseamnă că exista un creștinism de o altă limbă, limba vechilor locuitori, la care forma greacă dispăruse acum”⁴⁸. Nimic despre structura socială a comunităților de la curbura Carpaților, considerând, probabil, că acea comunitate era de origine gotă, așa cum istorici străini, ca de pildă, E.A. Thompson, deși recunoștea existența, teoretic, a unei populații autohtone daco-romane pe teritoriul vechii Dacii în secolul IV, consideră izvorul din 374 o informație excelentă pentru structura societății vizigote⁴⁹.

Nu putem să nu precizăm aici, pe scurt, deși analiza științifică a acestui document a fost făcută cu peste aproape un sfert de veac în urmă, care sunt instituțiile principale ale structurii sociale a comunității locale din 374 d.Hr., precum *adunarea satului* cu *sfatul* ei (acei viitori „oameni

⁴⁷ Scrisoarea a fost cunoscută de multă vreme, numeroși istorici exprimându-și părerea cu conținutul ei istoric (Șt. Olteanu, **Cu privire la structura socială a comunităților satești dintre Carpați și Dunăre în secolul al-IV-lea e.n.**, în *Revista de Istorie*, 4, 1984; aici o impresionantă bibliografie privind importanța textului scrisorii; a se vedea mai recent: Șt. Olteanu, **Societatea carpato-danubiano-pontică în secolele IV-IX. Structuri demo-economice și social-politice**, București, 1997; idem, **Istoria Românilor**, vol. III, București, 2001 (cap. respectiv).

⁴⁸ **Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman**, București, 1911, p. 151.

⁴⁹ N. Iorga, **Histoire des Roumains...**, București, 1937, p. 129.

buni și bătrâni” din documentele ulterioare) investit cu atribuții decizionale în sancționarea celor care încalcă regulile obștești (vezi, de pildă, izgonirea din sat a celor vinovați), cu excepția aplicării pedepsei capitale, depunerea de *mărturie* în problemele litigioase ale membrilor comunității, *solidaritatea* locuitorilor satului indiferent de convingerile lor religioase în raporturile cu stăpânitorul politic got. Pe de altă parte, documentul abundă în menționarea ocupațiilor agrare ale locuitorilor satului (locuri nou deștelente pentru intrarea în circuitul agricol, elemente constructive ale caselor sătenilor) care pun în evidență o comunitate stabilă cu preocupări agricole, cu obiceiuri specifice acesteia și altele asemenea, incompatibile cu structura gentilică a popoarelor (în speță vizigoților) venite în contact cu populația locală⁵⁰. Conservarea până la detalii în forme identice a acestor instituții obștești la comunitățile românești medievale reprezintă arcul peste timp între secolul al IV-lea și secolele XV-XVI al permanenței istorice a poporului român.

Dacă istorici străini, din secolul al XX-lea, mai cu seamă E.A. Thompson, considerau că scrisoarea din 374 pune în evidență organizarea comunităților vizigote pătrunse pe teritoriul Munteniei în secolul IV d.Hr., o făceau **din necunoașterea structurii sociale a comunităților locale din teritoriul nord-dunărean**. Această optică s-a schimbat în ultima vreme, datorită studiilor românești cu privire la structura social-politică a comunităților sătești teritoriale ca mijloc principal de organizare social-politică a oamenilor acelei vremi. Cea mai recentă lucrare consacrată lui Sava gotul, potrivit documentului scris din 374 d.Hr., aparține istoricului italian Mario Girardi intitulată **Saba il Goto, martire di Frontiera**, apărută la Iași, 2009. Este vorba despre editarea integrală a scrisorii din 374, text original și tradus în limba italiană, în care autorul, în comentariile făcute în introducere, precizează că lucrarea: „... **pone in luce un paradigma „propagandistico” di convivenza politico-culturale, non ultimo religioso, fra popolazioni autoctone, romani e barbari (Goti)**”⁵¹. Iar în concluzie, autorul citat

⁵⁰ E.A. Thompson, *The Visigoths in the time of Ulfila*, Oxford, 1966, p. 4 și urm.; idem, *The Passio S. Sabae and early Visigothic Society*, în *Historia*, tom. 4, 1955, p. 331-338; întreaga discuție în această privință la Șt. Olteanu, *Societatea carpato-danubiano-pontică...*, p. 228 și urm.

⁵¹ Șt. Olteanu, *Cu privire la structura...*, în *Revista de Istorie*, 4, 1984. Cel care a semnalat pentru prima oară importanța documentului din 374 pentru organizarea socială a comunităților locale din zona Buzăului a fost P.P. Panaitescu în lucrarea excepțională referitoare la structura obștească medievală în țările române (**Obștea sătească din Țara**

arată că documentul din 374: „...**presenta un resoconto narativo di inneglabile valore storico-documentario, adattato al tripartito modello panegiristico di memoria martiriale e di spessore di convivenza politica e culturale, cruciale determinante sui confini danubiani dell'Impero fragoti, romani e autoctoni discendenti degli antichi sciti**”⁵².

Iată dar, ce dreptate aveau D. Cantemir și N. Iorga atunci când afirmau identitatea etnică a comunităților obștești după retragerea aureliană dar, în același timp, și teza că istoricul român trebuie să pornească expunerea sa despre istoria românilor: „**de la cele dintâi formațiuni locale, datorită asociațiilor defensive din timpul invaziilor; apoi părăsirii de către puterea regală a drepturilor de guvernământ pe care Roma veche le-a păstrat totdeauna... Toate aceste vieți autohtone rurale și urbane –** continuă N. Iorga – **sortite prin chiar faptul acesta să se topească în formațiuni mai puternice și mai trainice**”⁵³.

Cât privește conducerea acestor „asociații defensive”, a obștilor rurale, a uniunilor de obști sau „romanii” cum le definea istoricul român, cercetările în această privință au completat unele „previziuni” ale marelui nostru istoric, datorită izvoarelor scrise. S-a putut observa mai întâi că

Românească și Moldova. Orânduirea feudală, București, 1964, p. 64-65).

⁵² Povestind evenimentele referitoare la trecerea vizigoților în Imperiul romano-bizantin de la finele sec. III, goniți din spate de huni, Eunapis precizează, ca martor ocular, că acești vizigoți trecând Dunărea ca federați: „fiecare trib (φυλν) aducea cu sine în căruțe odoarele sfinte strămoșești luate de acasă împreună cu preoții și preotesele lor” (**Fontes Historiae Daco-Romanae**, vol. II, București, 1970, p. 245). Așadar, aceste populații germanice, în momentul pătrunderii pe teritoriul nord-dunărean nu depășiseră stadiul gentilic. A se vedea și alte studii: Șt. Olteanu, **Problema începutului evului mediu...**, în Nicolae Iorga, **Documente**, vol. V, București, 2008, p. 475 și urm.; idem, **Obștea satească...**, în Nicolae Iorga, **Documente**, vol. X, București, 2010, p. 343 și urm.

⁵³ Detalii cu exemple semnificative în această privință, la Șt. Olteanu, **Cu privire la structura socială...**, p. 205 și urm. Justiția obștilor medievale din țările române conservă aproape inalterată această străveche structură social-politică. Documentele cancelariei voievodale evidențiază acest principiu de justiție autonomă a obștii satești. Într-un document din 1531 se arată cum cel vinovat de moartea unui om, trebuie legat și transportat cu carul la scaunul domnesc, singurul în măsură să aplice pedeapsa capitală (**Documente privind Istoria României**, veac XVI, B, vol. II, p. 101). În alt document din 1602 se arată: „Care om va fi vinovat, să aibă judecată la bătrânii satului, pe care îi vor alege sătenii... care om va fi vinovat de moarte să-l lege bătrânii aleși ai satului, să-l trimită la curte” (**Documente...**, secolul XVII, B, vol. I, p. 43) etc. Vezi și alte documente în Șt. Olteanu, **Societatea carpato-danubiano-pontică**, p. 228 și urm.; Șt. Ștefănescu, „**Romaniile**”..., în *Drobeta*, I, 1974, p. 71-76; Henrri H. Stahl, **Contribuții la studiul satelor devălmașe românești**, vol. III, București, 1965, p. 9 și urm.

acolo unde n-a existat stăpânire romană, conducerea obștii era asigurată „de acel **sfat al bătrânilor**” („sinedrion” în scrisoarea din 374), care lua decizii în ceea ce privește nerespectarea regulilor obștești mergând până la „izgonirea din sat” a celor vinovați, așa după cum se constată în cazul obștii buzoiene din secolul al IV-lea, situație confirmată, în aceleași coordonate, de documente medievale românești (secolele XIV-XVII, vezi mai sus); în acest caz, dominatorul politic, în cazul nostru vizigoții, era singurul în măsură să aplice pedeapsa capitală.

În cazul obștilor sătești aflate sub stăpânirea romană (este cazul teritoriilor dobrogene și transilvănene), conducerea era asigurată de acei „princeps locorum”, menționați în izvoare în timpul stăpânirii romane, precum la Tekirghi⁵⁴, Ulmetum⁵⁵, la Floriile⁵⁶ și pe teritoriul Daciei romane⁵⁷. După cum subliniază cercetătorii, menționarea unui „princeps loci” reprezintă o funcție tipică pentru o formațiune de tip neroman, deci autohton, prin care să se întrevadă relații de obște teritorială, „princeps loci” putând fi conducător al comunității respective⁵⁸.

În etapa ulterioară, cea a secolelor IV-VII, odată cu părăsirea de către armata și administrația romană și a teritoriului Dobrogei, această funcție de conducere a obștilor („princeps loci”) dispare din documente⁵⁹, obștea teritorială devenind forma generală de structură social-economică și politică a comunităților sătești. Probabil că în această vreme apare funcția de conducere a obștii sub denumirea de jude (cneaz), jupan, seniores villarum, funcții întâlnite frecvent în documentele ulterioare și în cele ale cancelariei voievodale din secolele următoare⁶⁰.

⁵⁴ Mario Girardi, **Saba il Goto, Martire di frontiera**, Iași, 2009, p. 15, 60.

⁵⁵ **Ibidem**, p. 67. Nu putem să nu menționăm aici traducerea integrală a scrisorii din 374, în limba italiană, comparativ cu cea efectuată în **Fontes Historiae Daco-Romanae**, vol. II, București, 1970, unde au fost excluse pasajii întregi din textul original, cu știri extrem de importante despre comunitatea locală, drept pentru care se impune o nouă traducere în limba română a textului original (în greacă), incluzând și pasajele omise în traducerea din 1970. Pe de altă parte, mulțumesc d-lui prof.univ.dr. Nelu Zugravu care a mijlocit apariția lucrării istoricului italian în Colecția **Bibliotheca Patristica Iassiensis**, II, fondator fiind colegul amintit mai sus.

⁵⁶ **Generalități...**, p. 127.

⁵⁷ Alexandru Suceveanu, **Viața economică în Dobrogea romană**, secolele I-III e.n., București, 1977, p. 52, 68.

⁵⁸ **Ibidem**, p. 68.

⁵⁹ **Ibidem**, p. 74.

⁶⁰ **Istoria Românilor**, vol. II, București, 2001, p. 73.

Cel de-al doilea eveniment care, prin rezultatele de excepție obținute, avea să marcheze profund cercetarea istorică pe teritoriul nord-dunărean în primul mileniu creștin a fost, cum am afirmat mai sus, organizarea la mijlocul sec. XX, pe scară largă, a cercetării arheologice medievale pe întreg cuprinsul țării prin constituirea de șantiere naționale în vederea identificării așezărilor populației locale sub multiple aspecte, inclusiv sub cel al structurii social-politice a acestora. Timp de peste o jumătate de secol de cercetări sistematice, în zeci și sute de situri arheologice, au fost scoase la iveală comunități rurale a căror existență s-a desfășurat, în numeroase cazuri, pe întreaga perioadă a secolelor IV-X, procurând o bogată informație istorică asupra structurilor economice, social-politice și etnice ale acestora⁶¹. Caracteristica principală a acestor comunități o constituie concentrarea lor în mari grupări de comunități, în măsură să evidențieze structura lor social-politică de dimensiunea unor asociații sau uniuni, de obști teritoriale, organisme social-politice remarcate atât de Dimitrie Cantemir, cât mai ales de Nicolae Iorga, denumite „romanii”, „republici”, „democrații țărănești” sau „asociații defensive”.

Pe de altă parte, existența acestor comunități demonstrează viețuirea neîntreruptă a locuitorilor pe tot parcursul perioadei analizate și, de asemenea, caracterul etnic al acestora (pe baza aspectului de cultură materială și spirituală)⁶². Nu putem să nu consemnăm, în acest sens, cele circa 30 așezări din sec. IV d.Hr. descoperite și cercetate în zona de curbură a Carpaților, chiar pe teritoriul unde în sec. IV s-a consumat episodul istoric legat de prezența primului creștin de pe teritoriul nord-dunărean, menționat de documente scrise, așa cum s-a precizat mai sus⁶³. Totodată, distribuția în „cuiburi” (de câte 3-4 locuințe la un loc) într-o așezare sătească, pune în evidență existența acelor „cete de neam” din documentele medievale românești ca entități ale obștii sătești, la care

⁶¹ Alexandru Suceveanu, **op.cit.**, p. 68, 74; **Istoria Românilor**, vol. II, p. 71.

⁶² Dispariția acestei funcții este însoțită de dispariția unei alte instituții romane, cea a villae-lor; aceste două instituții, au apărut odată cu cucerirea romană și au dispărut împreună după retragerea armatei și administrației otomane de pe teritoriul întregii Dacii.

⁶³ Pentru această întreagă evoluție vezi Șt. Olteanu, **Societatea carpato-danubiano-pontică...**, p. 269 și urm.

Nicolae Iorga și alți istorici au făcut aluzie în repetate rânduri.

O sumară evidență a așezărilor și necropolelor din secolele IV-X, desigur incompletă, cercetate până acum 7-8 ani în urmă, arată un număr de peste 2500 de asemenea manifestări ale prezenței oamenilor pe întreg teritoriul țării. Aceleași cercetări au arătat că nu toate aceste sate au evoluat pe întreaga perioadă amintită. Doar puține dintre ele și-au consumat prezența pe întreaga perioadă; altele și-au schimbat vetrele de sat din motive multiple (inundații, incendii, molime, invazii ale populațiilor migratoare etc.) fiind vorba, în cazul acestora de o mare mobilitate fără să modifice structura lor etnică identitară în condițiile viețuirii temporare cu alogeni⁶⁴.

Se constată, totodată, în ultimele secole ale mileniului I Creștin, o creștere evidentă a dimensiunii grupării teritoriale, o veritabilă „explozie” demografică, prin înglobarea altora mai mici din imediata apropiere, realizându-se astfel acele structuri social-politice cunoscute în documente scrise sub numele de cnezate și voievodate românești, ca rezultate firești ale evoluției lor din aceste obști și uniuni de obști din secolele anterioare⁶⁵, pe care cele două personalități ale istoriei noastre, Dimitrie Cantemir și Nicolae Iorga le denumeau „republici”, „romanii”, „democrații țărănești”, „asociații defensive” etc. Raportând relatările izvoarelor scrise, în special cronici, la situația demografică concretă, se constată o deplină corespondență între conținutul documentelor scrise și rezultatele cercetării arheologice. Așa, de pildă, gruparea teritorială a satelor formată din cca. 50 unități identificată în nord-vestul Transilvaniei, datând, potrivit materialelor ceramice și emisiunilor monetare, din secolele VIII-X, corespunde organismului social-politic de sub conducerea lui Menumorut menționat de **Cronica anonimă**⁶⁶. O

⁶⁴ Una dintre cele mai recente lucrări în această privință: Șt. Olteanu și colab., **Comunitatea satească de la Sirna, jud. Prahova (secolele II-X d.Hr.), în lumina izvoarelor arheologice**, București, 2007 (cu bibliografia existentă până acum); Șt. Olteanu, **Societatea carpato-danubiano-pontică în secolele IV-XI...**, București, 1997, p. 17 și urm. Trebuie să ținem seama de faptul că evidența numerică la care ne referim, datează cu circa 10 ani în urmă, așa încât, datele pe care le prezentăm, în această privință, ar putea fi depășite, ne semnificative, desigur, datorită unora dintre cele mai recente studii efectuate în acest sens.

⁶⁵ Șt. Olteanu și colab., **Comunitatea...**, București, 2007.

⁶⁶ Șt. Olteanu, **Cu privire la structura socială...**, în *RevIst.*, 4, 1984; vezi și Șt. Olteanu, **Societatea...**, p. 237; **Scriptores Rerum Hungaricarum**, ed. Szentpetery, vol. I, Budapesta, 1937, p. 59-64, 101-103; cf. G. Popa Lisseanu, **Izvoarele istoriei românilor**,

corespondență asemănătoare se constată și în cazul grupărilor teritoriale din centrul și sud-estul Transilvaniei, formate, de asemenea, din zeci de sate și mențiunea din cronica amintită referitoare la aceeași zonă, a voievodului lui Gelu (quidan blanchus), precum și în alte zone de la est și sud de Carpați⁶⁷.

Cât privește latinitatea și religia populației din structurile social-politice menționate și, în general, ale comunităților sătești de pe întreg teritoriul nord-dunărean în perioada primului mileniu Creștin dovezile, în acest sens, sunt numeroase, reprezentate atât prin inscripții în limba latină pe fragmente ceramice, cât și prin documente scrise, transmise de izvoare bizantine. În multe din așezările cercetate arheologic au fost scoase la lumină elemente de cultură și civilizație provincial-romană, precum ceramică specifică acestei civilizații. Pe un fragment ceramic descoperit la Vârvoru, jud. Dolj, erau scrijelate cuvintele latine: „Patel<l>” și „Marcus” datând din secolele IV-V. De asemenea, cărămizi pe care se exersase scrisul în limba latină, ca cele de la Sucidava, Drobeta, Jilava etc., precum și inscripția de la Romula din acea vreme și cea de la Ratiaria: „Anastasiana Ratiaria semper floreat⁶⁸”, la care adaugăm nume de locuri în limba latină: Caput Bubali, Pons Aluti, Aquae etc.

În legătură cu limba vorbită, izvoare scrise, precum relatarea lui Priscus din Panion menționează că la curtea lui Atilla limba vorbită, în cazul delegațiilor bizantine, era limba ausonică folosită de către tălmăcii existenți acolo, deci o limbă de caracter latin⁶⁹; iar pe la anul 545, un localnic de pe teritoriul Munteniei „vorbea latinește”⁷⁰.

În secolul VII, **Stretegiconul** lui Mauricius menționează faptul că unii refugiați de la nordul Dunării în Imperiul Bizantin erau folosiți de oastea bizantină drept călăuze în campania militară contra slavilor și avarilor staționați la nordul Dunării. Un fragment din textul

vol.I, București, 1934, p. 64-65; Șt. Olteanu, **Realități demografice pe teritoriul Transilvaniei în sec. VIII-XI**, în *Studii*, 1975, p. 12.

⁶⁷ H.H. Stahl, **op.cit.**, vol. III (passim).

⁶⁸ Șt. Olteanu și colab, **Comunitatea sătească de la Sirna...**; Șt. Olteanu, **Societatea carpato-danubiano-pontică în secolele IV-XI**, București, 1997, p. 19 și urm.

⁶⁹ Șt. Olteanu, **Societatea...** (cap. respective); H.H. Stahl, **op.cit.**, în special vol. III.

⁷⁰ **Scriptores Rerum Hungaricarum**, ed. Szentpetery, vol. I, Budapesta, 1937, p. 59-64, 101-103; cf. G. Popa Lisseanu, **Izvoarele istoriei românilor**, vol. I, București, 1934, p. 64-65; Șt. Olteanu, **Realități demografice pe teritoriul Transilvaniei în sec. VIII-XI**, în *Studii*, 1975, p. 12.

Strategionului arată foarte clar că oastea bizantină în lupta cu migratorii aflați acolo se folosea de relațiile date de locuitorii de la nordul fluviului, pentru a nu cădea în ambuscadă, știre pusă în evidență cu câțiva ani în urmă⁷¹.

În fine, noua religie, creștinismul de limbă latină, care a jucat un important rol în procesul de romanizare, este dovedit de numeroase inscripții cu caracter creștin descoperite pe fragmente ceramice, pe pietre și cărămizi din așezările cercetate până în prezent (însemne și simboluri creștine)⁷², informații care se adaugă la cele furnizate de izvoarele scrise analizate mai sus, toate demonstrând legătura intimă dintre romanitate și creștinism de-a lungul mileniului I Creștin pe teritoriul nord dunărean.

În încheiere se desprind câteva concluzii semnificative pentru înțelegerea procesului de devenire istorică sub raportul structurii social-politice a comunităților sătești nord-dunărene după retragerea aureliană așa cum se oglindește în opera celor două mari personalități ale istoriei noastre naționale, Dimitrie Cantemir și Nicolae Iorga.

Diferiți ca epocă, unul la finele secolului XVII și începutul secolului următor, celălalt în plină epocă modernă românească, ideile exprimate în opera lor referitoare la structura social-politică a comunităților nord-dunărene, exprimate ca principii ale identității etnice a acestor comunități, sunt de o coincidență deloc surprinzătoare, chiar dacă la Cantemir aceste principii sunt mai puțin elaborate, comparativ cu abordarea lor în opera lui Nicolae Iorga.

Dăinuirea neîntreruptă a comunităților, originea latină și religia creștină a acestora, construirea de structuri social-politice proprii, chiar dacă la Cantemir aceste structuri sunt denumite „republici”, iar la Nicolae Iorga: „romanii, democrații țărănești, asociații defensive sau obști și uniuni de obști”, ele exprimă același conținut organizatoric oglindit cu claritate în documentele medievale românești. Toate aceste idei ale celor două personalități au fost confirmate de cercetările ulterioare, mai cu seamă, în deceniile celei de-a doua jumătate a secolului XX și până astăzi, atât de izvoare scrise, cât și mai cu seama de rezultatele cercetărilor arheologice, așa cum s-a demonstrat în paginile anterioare.

Cu o informație istorică de excepție, Nicolae Iorga, considerat cel mai mare istoric român, a putut da, în etapa maturității sale științifice, o

⁷¹ Șt. Olteanu, **Societatea...**, p. 35-36.

⁷² **Istoria Românilor**, vol. II, București, 2001, p. 612-613.

nouă dimensiune începuturilor istoriei evului mediu românesc pe baza principiilor identității etnice expuse mai sus.

„Expunerea istoricului, arata Nicolae Iorga la Congresul de Istorie de la Londra din 1913, va porni deci, de la cele dintâi formațiuni locale datorită asociațiilor defensive din timpul migrațiilor..., toate aceste vieți autonome rurale și urbane, sortite chiar prin faptul acesta să se topească în formațiuni mai puternice și mai trainice, sunt elementele acestei realități teritoriale care va fi semnul deosebit al epocii ce se va deschide în curând, adaug că urmărirea formațiunilor libere a românilor e azi pentru mine una din principalele linii ale Evului Mediu⁷³.

⁷³ **Fontes Historiae Daco-Romanae**, vol. II, p. 265, 277, 279.